

Middelalderens samfund: et slægtssamfund

VIKINGETID OG MIDDELALDER

I Danmark kalder man tiden inden Middelalderen for Vikingetiden, dvs. perioden fra slutningen af 700-tallet til ca. 1050. Overgangen fra Vikingetid til Middelalder er en brydningstid, hvor Vikingetidens normer for slægtssamfundet stadig gælder, men hvor kristendommen efterhånden vinder over asatroen. Man ser både elementer af hedensk og kristen overtro i tidens litteratur, ligesom slægtssamfundets normer er fremherskende.

Der findes ikke ret mange skriftlige kilder fra den periode fra ca. 1050 til ca. 1500, som kaldes Middelalderen. Men ved at se på fx bynavne, udgravninger, kalkmalerier, runesten, våben, smykker og folkeviser kan man alligevel lære noget om Middelalderens samfundsindretning.

Det var et samfund præget af overtro. Kristendommen blev i løbet af Middelalderen den dominerende religion, men endnu opfattede man naturen som levende, og derfor ofrede man til de gamle guder for at få heldet med sig. I dag har vi en omfattende viden om verden omkring os, og vi bestemmer i høj grad over vores eget liv. I Middelalderen var man afhængig af naturen og forestillede sig, at guderne styrede ens liv. Man var altså ikke herre over sin egen *skæbne*. Man levede uden den statslige lovgivning, som vi kender i dag. I stedet var magten fordelt på nogle store familier, som sikrede sig rigdom og indflydelse gennem deres jordområder. Indimellem var disse familier i *fejder*, i krig, med hinanden. Et drab skulle gengældes – øje for øje, tand for tand – så familiefejderne kunne vare i årevis, ja måske gennem flere generationer, nærmest som vore dages bandekrige. I Middelalderen blev de ældste anset for vigtige og magtfulde, og deres børn og børnebørn skulle føre slægten og måske slægtsfejderne videre.

En måde at sikre fred og ro mellem de store familier på var at aftale ægteskaber mellem familiernes børn. Et ægteskab kunne sammenlignes med en kontrakt, som gav fred mellem to slægter, og som samtidig sørgede for, at de store jordområder blev hos de samme ejere. De unge mennesker blev ikke nødvendigvis spurgt om deres mening. Faktisk spillede forelskelse ikke ind på valget af partner, for *slægten* var en af de allervigtigste værdier. Der var altså ikke plads til individuelle ønsker eller hensyn; slægten kom før alt andet, fordi den sikrede den enkeltes overlevelse. Der var ingen socialforvaltning eller myndigheder at henvende sig til, så familien var ens økonomiske fundament. Familien var også det sociale bagland, så man værnede om familiens rygte. Kønsrollerne lå helt fast: Kvinden havde den vigtige rolle at tage sig af hjemmet, føde børn og føre slægten videre; manden skulle arbejde med jorden og dyrene og sikre slægtens status. Det var en kollektivistisk livsform, hvor mennesket havde tillid til familien og også var afhængig af dens sikkerhedsnet. En *kollektivistisk* livsform betyder altså en fællesskabsorienteret måde at leve på, hvor slægten er i centrum for fællesskabet. Slægten er et vigtigt tema i meget af tidens litteratur, folkeviserne, som dette kapitel handler om.

Middelalderens litteratur: underholdning og fællesskab

I Middelalderen var folkeviserne en del af underholdningen og *den mundtlige fortælletradition*. Man regner med, at folkeviserne havde deres storhedstid ca. 1200 til 1350. Viserne blev spredt af skjalde, omvandrende entertainere. Viserne var sandsynligvis ikke skrevet ned, men gik fra mund til mund. Derfor findes der flere forskellige versioner af de samme viser. Hvilke viser, der er de oprindelige, er umuligt at afgøre. De blev sandsynligvis først skrevet ned omkring 1500. På dette tidspunkt var kristendommen slået igennem i Danmark, men folkeviserne vidner om Middelalderens overtroiske univers.

Det gav et kulturelt og socialt fællesskab at mødes for at høre historier og synge sange. Folkeviserne var lavet til fest og dans. Danseviserne var også en del af overtroen: Når man dansede sammen i en lang kæde, kunne man symbolsk holde det onde væk. Samtidig gav dansen en fysisk, kropslig nærhed, som virkede samlende og fællesskabende. Der blev spillet på fløjte, strengeinstrumenter og tamburiner til, og publikum sang med på omkvædet, mens man dansede. Man kan stadig se eksempler på denne form for danseunderholdning, fx på Færøerne til særlige fester eller på nationaldagen.

Traditionen med kædedans findes stadig, fx på Færøerne. Her er det Kronprinsesse Mary, der deltager i færøsk folkedragt.
Lars E. Andreassen/Her og Nu/Polfoto

Folkevisens flade personer og voldsomme temaer

Folkeviserne er typisk bygget op af strofer med to eller fire vers og et omkvæd. Stroferne er *episke*, dvs. at de fortæller en konkret handling. Ofte er der samtaler mellem personerne i stroferne, som bringer de vigtige konflikter frem. Omkvædene er *lyriske*, dvs. at de sætter en stemning for visen.

Folkevisernes funktion var som nævnt at underholde. Men det er underholdning af den rå slags. Det handler om kidnapning, hævn, farlige væsner, mord og voldtægt. Man kan sammenligne folkeviserne med nutidens fokus på kendte menneskers brud på normerne, fx utroskab, skilsmisse eller bedragerisager, der ofte kommer på avisernes forsider.

Personerne i folkeviserne er ikke beskrevet som individer med specielle træk. De er *repræsentanter* for en kollektiv livsstil, som følger – eller ikke følger – slægtens vilje og den rette vej. Derfor hører man sjældent om deres udseende eller tanker. I litteraturanalysen bruger man ordet *flade* om personerne, dvs. at de fremstår mere som typer end som individer. Det er gennem deres handlinger, man kan forstå deres personligheder og konflikter.

Det helt centrale i folkeviserne er, hvordan man kommer sikkert i land i ægteskabet. Man følger tit et ungt menneske, der kommer i ulykke. Måske lader han sig forføre af naturens kræfter, eller han

kommer til at gå imod sin egen slægt. At gå imod naturens kræfter kan forstås konkret som en ydre, farlig natur, fx at gå igennem en skov eller over en bro. Men dette kan ofte også forstås symbolsk som menneskets indre natur, dvs. de seksuelle drifter eller oprøret mod familiens krav. At følge sine drifter var en farlig balancegang i et samfund, der satte slægten øverst. Det var altså *overgangssituationen*, også kaldet *forlovelsessituationen*, der var interessant at høre om i folkeviserne: Det er historier om, hvordan folkevisens hovedperson bevæger sig fra én livsfase til en anden, dvs. fra barn til voksen gennem forlovelsen og til ægteskabet. Her kan hovedpersonen møde sin skæbne i form af farlige elverpiger, mystiske fabeldyr eller måske sin fars morder. Det virker, som om man har syntes, det var mest spændende at synge om dem, der kom galt af sted!

Man kan bruge de fire æ'er i skemaet herunder som huskeliste for folkevisernes temaer:

Skæbne	Slægt	Ære	Hævn
Folkeviserne afspejler Middelalderens skæbnetro. I viserne møder en person sin skæbne, enten som en farlig naturmagt eller som en social magt, der fx bestemmer, hvem han skal slå ihjel eller gifte sig med.	I Middelalderen var slægten den vigtigste sociale institution, fordi den beskyttede den enkelte. Hvis man slog familier sammen gennem ægteskab, kunne man også slå jorde sammen og komme til at stå stærkere. Men de arrangerede ægteskaber kunne også give anledning til konflikter mellem slægtens ønsker og individets ønsker.	Ære kan defineres som magt, status og rygte. Hvis ens ære blev krænket, måtte den forsvares for at sikre slægtens position i et samfund, hvor andre holdt skarpt øje med, om man overholdt normerne.	Hævn var nødvendig for at sikre slægtens styrke. Hvis en mand fra en familie blev dræbt, måtte en anden tage blodhævn, øje for øje, tand for tand. Det kunne ende i udmattende forløb med mange dræbte, indtil den ene familie gav op, eller man sluttede fred, fx gennem et ægteskab mellem en ung fra hver af de to familier.

Ridderviser og trylleviser: en farlig overgang

Der findes forskellige slags folkeviser, hvoraf de to vigtigste er ridderviser og trylleviser. *Ridderviser* er kendetegnet ved hårdkogt *realisme*. Der sker ikke noget, som ikke kunne være sket i virkeligheden. Visens personer er herremænd, riddere og jomfruer på landets herregårde. Man skal dog ikke tro, at viserne direkte kopierer den konkrete virkelighed. Visernes virkelighed er peppet op i forhold til dagligdagens virkelighed. De personer, der optræder i viserne, er typer, som viser os, hvordan man bør opføre sig – eller ikke opføre sig! I ridderviserne er begreberne *slægt*, *ære* og *hævn* fremherskende. Det handler om kollektive normer, slægtens og individets ønsker og konflikter. Der sker ofte et sammenstød mellem normer og ønsker, og det former individets fremtid, dvs. om den bliver god eller ond.

Trylleviser udspiller sig i en fortryllet verden med *overnaturlige* hændelser. Der er godt nok realistiske elementer, for visens personer er riddere og jomfruer, der står over for problemer, der var almindelige i Middelalderen. Men de hændelser, personerne udsættes for, er overnaturlige. Trylleviserne handler ofte om *overgangssituationen* fra barn til voksen i form af forlovelse og ægteskab, også kaldet *forlovelsessituationen*. Denne overgang er farefuld, og hovedpersonen møder udfordringer og forhindringer i form af trolde, elverpiger, gamle m.fl. De overnaturlige fænomener kan fortolkes som abstrakte problemer og følelser. På den måde minder trylleviser om folkeeventyr; det er fortællinger, som skal opdrage os og forklare, hvad vi skal passe på i livet. Vi skal fx passe på med at følge vores lyst og hjerte uden at bruge hjernen, for så kan vi komme på glatis og miste os selv. Trylleviser forholder sig altså til skæbnen, oftest til forholdet mellem *lysten* og *slægtens vilje*.

Når det går godt for hovedpersonerne, får de *den gode lykke*, dvs. de kommer sikkert fra barndommens hjem til det næste hjem som voksne, hele mennesker. Men både ridderviser og trylleviser ender ofte tragisk med død eller med, at de forlovede ikke får hinanden. Det kaldes *den onde lykke* og er ifølge Middelalderens tænkemåde bestemt af skæbnen. Både trylleviser og ridderviser afspejler et samfund, hvor overgangen fra et hjem til et andet hjem er et meget afgørende øjeblik for slægten, fordi individet kan sætte slægtens fremtid og ære over styr, hvis overgangen går galt. Viserne har derfor den samme komposition, som kan ses i skemaet herunder.

Visernes komposition

Eksposition	Transformation	Konsekvens
Første hjem	Overgang	Andet hjem
Præsentation af personer	Forlovelsessituation	Den onde eller den gode lykke
Konflikten lurder lige om hjørnet.	Konflikten når et klimaks.	Bryllup eller død
	Hovedpersonen må kæmpe mod en modstander eller mod sin egen lyst (seksualitet).	
	En dæmonisk kraft sætter konflikten i gang.	
	Hovedpersonen møder en overnaturlig skikkelse eller den person, han skal hævne sig på.	